

บทบาทที่พึงประสงค์ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันและอนาคต*

THE DESIRABLE ROLE OF THAI MONK IN PRESENT AND FUTURE

พระมหาพงศ์ทราทิตย์ ก้องเสียง

Phramaha Pongtaratid Kongseang

หอมหวล บัวระภา

Homhuan Buarabha

วิเชียร แสนมี

Wichian Sanmee

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Khon Kaen University, Thailand

E-mail: paga.pttd@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการชี้ให้เห็นถึงบทบาทที่พึงประสงค์ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันและอนาคต ผู้เขียนได้ศึกษาจากทฤษฎีบทบาทตามแนวคิดตะวันตก และบทบาทของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันซึ่งอยู่ภายใต้กรอบของพระธรรมวินัย ยุคสมัยและสังคม ที่ประกอบไปด้วย บทบาทในอดีต ที่บุคคลเข้าใจ และที่แสดงออกจริง รวมถึงการศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งผู้เขียนได้นำข้อมูลจากการศึกษาเอกสารนี้ไปวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึก ทำให้เห็นถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง นำไปสู่ข้อสรุป พบว่าการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์ไทยนั้น เกิดจากปัจจัยทางสังคม 3 ประการ คือ ยุคสมัย สภาพสังคม และการคล้อยตามรัฐ จึงมีแนวโน้มเป็นไปใน 3 ลักษณะ คือ 1) ต้องยึดตามพระธรรมวินัยเป็นหลัก 2) ระมัดระวังปัญหาความสุ่มเสี่ยงต่อโลกวิสัย เพราะความเจริญทางเทคโนโลยีทำให้ผู้คนเข้าถึงข่าวสารได้รวดเร็ว และ 3) สังคมมีความคาดหวังหรือความประสงค์ว่า พระสงฆ์ควรเข้าไปมีบทบาทต่อสังคมใน 2 สถานะ คือ เป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณ และเป็นผู้นำในการส่งเสริมชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เพียงแต่ว่าพระสงฆ์จะต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับยุคสมัยและสภาพสังคม นอกจากนั้นการดำเนินบทบาททางสังคมของพระสงฆ์ต้องเป็นไปตามกรอบนโยบายของรัฐที่ได้กำหนดไว้ จากการเปรียบเทียบผลของการศึกษานี้กับผลการศึกษาที่ผ่านมา พบว่ามีความแตกต่างกันคือ ผลการศึกษาที่ผ่านมาให้คำตอบว่าพระสงฆ์มีบทบาทอย่างไรและจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ในขณะที่ผลการศึกษาใหม่มุ่งเน้นให้คำตอบว่า บทบาทของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันและอนาคตควรเป็นไปอย่างไร จึงจะเป็นไปตามความต้องการของสังคมภายใต้กรอบของพระธรรมวินัย

คำสำคัญ: บทบาทที่พึงประสงค์, พระสงฆ์ไทย, ปัจจุบันและอนาคต

* Received 30 January 2020; Revised 29 March 2020; Accepted 29 March 2020

Abstract

This article wants to point out the desired roles of current and future Thai monks. The author studied from the theory of roles based on western concepts. And the role of the Thai monks today, which is within the framework of Dhamma discipline Era and society comprising Ideal role Roles that people understand and the role that is actually expressed including the study of factors that cause changes in the role of Thai monks. Which the author uses the data from this document study to analyze together with the data obtained from in-depth interview area. Making it possible to see the trend of the role of Thai monks in the future Leading to the conclusion of the desirable role of the present and future the study result found that changing roles of Thai monks caused by three social factors ; the time period, social conditions and state conformity. The role of Thai monks in the future have tends to be in 3 characteristics as follows 1) The role of Thai monks in the future must adhere to the principles of discipline. 2) Be careful the risk of randomness to the world because the technological advancement can be people are able to access the information quickly and 3) Society also has expectations or wishes that monks should play a role in society in two states: spiritual leadership and leaders in community relief only that the monks need to change the format to be consistent with the time period and social conditions. As well as in accordance with government policies. By comparing the results of this study with previous studies, it was found difference, results provide answers on how monks play and how they will be change. Meanwhile the results of this study focus on the answer that how is the role of Thai monks in the present and future. Therefore, will meet the needs of society under the framework of the Dhamma discipline.

Keywords: The Desirable Role, Thai Buddhist Monk, Present And Future

บทนำ

ในสังคมไทยตั้งแต่อดีตมา ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศไทยนับถือพุทธศาสนา ยอมรับและน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต มีความเลื่อมใสศรัทธาให้ความสำคัญและแสดงความเคารพเอื้อเฟื้อต่อพระสงฆ์ เนื่องจากเห็นว่าพระสงฆ์เป็นบุคคลที่มีฐานะพิเศษทางสังคม มีวัตรปฏิบัติที่ดั่งงามตามหลักพระธรรมวินัย จึงทำให้พระสงฆ์ได้รับการยอมรับนับถือจากพุทธศาสนิกชน ถือเป็นบุคคลต้นแบบแห่งความ

ประเพณีที่จะนำไปสู่การบรรลุสู่สังคมในอุดมคติ เพราะพระสงฆ์มีจารีตมีหลักการปฏิบัติตน และหลักการอยู่ร่วมกันในสังคมที่ดีงาม ผ่านหลักธรรมคำสอนที่เรียกว่าพระธรรมวินัย ดังนั้น บทบาทของพระสงฆ์จึงถือว่ามีความสำคัญต่อพุทธศาสนาและสังคมเป็นอย่างมาก เพราะหากพระสงฆ์ประพฤตินทางเสียหายก็จะทำให้ศาสนามีความเศร้าหมองและประชาชนเสื่อมความศรัทธา เมื่อประพฤติดีปฏิบัติชอบ คุณประโยชน์ก็จะเกิดแก่สังคมสงฆ์นั้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2536)

สภาพสังคมไทยในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองรวมถึงความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยี ทำให้วิถีทางการดำเนินชีวิตและบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมมีความแตกต่างจากพระสงฆ์ในอดีตเป็นอย่างมาก ด้วยยุคสมัยและสังคมที่เปลี่ยนไปจึงทำให้ประชาชนหันไปพึ่งเทคโนโลยี สิ่งอำนวยความสะดวก และกิจกรรมทางสังคมสมัยใหม่ การแพร่สะพัดของลัทธิบริโภคนิยมในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นสิ่งบ่งชี้ถึงความล้มเหลวของพุทธศาสนาในการตอบสนองความต้องการทางจิตใจของผู้คน (พระไพศาล วิสาโล, 2555) จึงเห็นได้ว่าผู้คนในสังคมยุคใหม่ไม่ให้ความสนใจและความสำคัญต่อการปฏิบัติตนตามหลักคำสอนและเข้าร่วมกิจกรรมทางพุทธศาสนา ในขณะที่ด้านพระสงฆ์เองก็อนุวัตไปตามยุคสมัย มีการปรับบทบาทโดยนำสื่อเทคโนโลยีและวิธีการสมัยใหม่รวมถึงความเชื่อและค่านิยมเข้ามาใช้ นับเป็นกลยุทธ์ที่จะโน้มนำคนเข้าสู่พุทธศาสนาในลักษณะของการเผยแพร่เชิงรุก (พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2548) เพื่อให้เข้าถึงประชาชนในสังคมได้มากขึ้น ปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อาจส่งผลต่อพฤติกรรมทางสังคมและการดำเนินบทบาทของคณะสงฆ์ไทยทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งก่อให้เกิดทั้งผลดีทำให้การปฏิบัติหน้าที่ของคณะสงฆ์มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และปัญหาด้านความเหมาะสมของวิธีการปฏิบัติ อันจะมีผลต่อภาพลักษณ์ ความศรัทธา และความมั่นคงของพุทธศาสนา

ช่วงที่ผ่านมา มีผู้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ไทยไว้หลายชิ้นด้วยกันเช่น ในปี 2529 อนันต์ วิริยะพินิจ ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน พบว่าวิวัฒนาการของการปกครองของสถาบันสงฆ์ เกิดความเปลี่ยนแปลงและสูญเสียบทบาทของการเป็นผู้นำชุมชนจากหลายปัจจัย เช่น การรับอารยธรรมตะวันตก สถาบันสงฆ์ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมและนโยบายภาครัฐที่เข้ามามีบทบาทแทน ทำให้พระสงฆ์เหลือเพียงบทบาทการเป็นผู้นำทางด้านพิธีกรรมเท่านั้น (อนันต์ วิริยะพินิจ, 2529) ในปี 2541 พระมหาสุภา อุทโท ได้ศึกษารoles of Thai Buddhist monks in 2 centuries (2541 - 2560) พบว่า กระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก มีผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างสูง การติดต่อสื่อสารของคนจะผ่านเทคโนโลยีทันสมัยมากขึ้น ค่านิยมบริโภคจะมีอิทธิพลสูง มีหลากหลายวัฒนธรรม ปัญหาสังคมจะมีความซับซ้อนมากขึ้น ดังนั้นบทบาทของพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้าจึงควรมีบทบาท 3 ด้าน คือ 1) บทบาทต่อตนเอง 2) บทบาทต่อองค์กรสงฆ์ 3) บทบาทต่อสังคม (พระมหาสุภา อุทโท, 2541) และ จริยา จิตฺพร ได้ศึกษาบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน: กรณีศึกษา

บทบาทและหน้าที่ของ พระมหาไพเราะ ฐิตสีโล, ดร. (ภุชญา) ผลของการศึกษาพบว่า พระสงฆ์ไทยในปัจจุบันมีบทบาทหน้าที่ทั้งทางโลกและทางธรรม พระสงฆ์มิใช่มีบทบาทและหน้าที่เฉพาะพิธีกรรมทางศาสนาเพียงอย่างเดียวตามความเข้าใจของคนส่วนใหญ่ ในขณะที่พระสงฆ์ต้องประพฤติปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย ท่านยังมีความสามารถในการเป็นผู้นำด้านการบริหาร การช่วยเหลือสังคมเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก (จริยา จัตุมพร, 2554)

จะเห็นได้ว่าการศึกษารูปแบบบทบาทของพระสงฆ์ที่เป็นอยู่ว่ามีบทบาทด้านใดบ้าง รวมถึงการศึกษาแนวโน้มพัฒนาการพระสงฆ์หลังมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะเป็นเช่นไร ยังขาดการวิเคราะห์ถึงบทบาทที่พึงประสงค์ของพระสงฆ์ที่เหมาะสมกับยุคสมัยและพระธรรมวินัย ดังนั้น เพื่อให้เห็นภาพที่พึงประสงค์ของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต ผู้เขียนจะได้เสนอข้อมูลเกี่ยวกับทฤษฎีบทบาท บทบาทพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์ไทย และแนวโน้มบทบาทของพระสงฆ์ไทยในอนาคต เพื่อนำมาสรุปเป็นบทบาทที่พึงประสงค์ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันและอนาคต ต่อไป

ทฤษฎีบทบาท

ทฤษฎีบทบาทเป็นทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory) โดยกล่าวถึงลักษณะของสังคมมนุษย์และลักษณะปัจเจกบุคคล แล้วชี้ให้เห็นว่า ตัวเชื่อมระหว่างมนุษย์กับสังคมนั้นคือบทบาท (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2551) การที่สังคมกำหนดเฉพาะเจาะจงให้บุคคลปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทใดบทบาทหนึ่งที่ถูกกำหนด ถึงแม้บางบุคคลจะมีได้ประพฤติปฏิบัติตามที่สังคมกำหนดให้ ส่วนบทบาทที่ปฏิบัติจริงเป็นวิธีการที่บุคคลได้แสดงหรือได้ปฏิบัติออกมาจริงตามตำแหน่งนั้น ๆ (Cohen & Orbach, 1990) บทบาทเป็นพฤติกรรมของผู้ดำรงตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใดก็ตาม ที่มีกฏเกณฑ์การคาดคะเนว่าผู้อื่นหวังที่จะเห็นผู้ดำรงตำแหน่งนั้นควรปฏิบัติเช่นไรเป็นแนวทาง ส่วนมากมักจะสังเกตผู้ดำรงตำแหน่งอื่นแล้วมากำหนดบทบาทของตนเอง การคาดคะเนว่าผู้อื่นต้องการให้ตนทำอะไร ไม่จำเป็นต้องตรงตามลักษณะงานและภาระหน้าที่ของตำแหน่งนั้น ๆ (Sarbin T.R., 1975) บทบาทคือองค์รวมของบรรทัดฐานที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งหนึ่ง ๆ ในสังคม นั่นคือ เป็นบรรทัดฐานที่แสดงให้เห็นว่าสังคมคาดหวังให้บุคคลในตำแหน่งนั้น ๆ กระทำหรือไม่กระทำอะไรได้บ้างโดยที่บรรทัดฐานคือกฎของพฤติกรรม เป็นที่กำหนดว่าพฤติกรรมอะไรที่สังคมต้องการยอมรับ หรือห้ามปรามมิให้ปฏิบัติเมื่ออยู่ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง ซึ่งเราสามารถแบ่งประเภทได้ 3 ประการ คือ 1) บทบาทในอุดมคติ (Ideal role) ที่กำหนดไว้เป็นกฎหมาย หรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งมีสถานภาพหนึ่ง ๆ ควรกระทำ แต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ได้ 2) บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived role) ที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆ ที่คาดคิดด้วยตนเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทัศนคติ บุคลิกภาพ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล 3) บทบาทที่

แสดงออกจริง (Actual or Enacted role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริงซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกีดกันของกลุ่มต่าง ๆ ที่อาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับอุดมคติหรือที่บุคคลรับรู้ก็ได้ (จำนง อติวัฒน์สิทธิ์, 2548)

จากการศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทข้างต้นแล้ว พบว่า หมายถึงหน้าที่ความรับผิดชอบของบุคคลที่จะต้องแสดงออกตามสถานภาพหรือตำแหน่งของตน ซึ่งแต่ละสถานภาพนั้นมีกรอบที่ถูกวางไว้จากความคาดหวังของคนในสังคม และแต่ละบุคคลนั้นประกอบด้วยหลายสถานภาพจึงต้องมีความรับผิดชอบในหน้าที่หลายบทบาท มีลักษณะเป็นพลวัต คือมีความเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมกับสถานภาพนั่นเอง หากจะกล่าวโดยสรุปแล้ว บทบาทมีลักษณะดังนี้คือ 1) เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกตามตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคม 2) เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมที่คาดหวังของสังคมตามแต่ละสถานภาพหรือตำแหน่ง 3) เป็นองค์รวมหรือบรรทัดฐานของตำแหน่งทางสังคม

บทบาทของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

การดำเนินบทบาทของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ถูกกำหนดขึ้นภายใต้กรอบของพระธรรมวินัย ความคาดหวังจากสังคม กฎหมายบ้านเมืองและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. บทบาทในอุดมคติ

บทบาทพระสงฆ์ในอุดมคติเป็นบทบาทของพระสงฆ์ที่ปรากฏตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้า ทรงวางแนวทางการปฏิบัติต่อชาวโลกแก่ภิกษุสาวกของพระองค์ในครั้งพุทธกาล โดยที่พระองค์ได้ทรงประพฤติเป็นแบบอย่างในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อชาวโลกในฐานะทรงเป็นพระพุทธเจ้า ความประพฤตินั้นเรียกว่า พุทธจริยา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันในหัวข้อบทบาทในอุดมคตินั้น ผู้เขียนได้ศึกษาตามกรอบของพุทธจริยา และพระธรรมวินัย ดังนี้

1.1 ด้านพุทธจริยา พบว่าในบริบทของสังคมไทยปัจจุบันยังคงเห็นได้ว่าพระสงฆ์ยังคงดำเนินไปตามวิถีแห่งพุทธจริยา ซึ่งเมื่อผนวกเข้ากับวัฒนธรรมประเพณีของไทยแล้ว ทำให้บทบาทของพระสงฆ์ในส่วนนี้โดยมากยังคงคงตาม เช่น การออกรับบิณฑบาตด้วยอาการสำรวม การแสดงธรรมด้วยความเคารพ เป็นต้น แต่จะมีบางส่วนที่นำไปใช้ในทางที่ผิดเพี้ยนไปจากเจตนารมณ์เดิมของพระพุทธเจ้า ยกตัวอย่างเช่น การบิณฑบาตของพระสงฆ์บางรูปที่ไม่เหมาะสม เป็นต้น

1.2 ด้านพระธรรมวินัย พบว่าการดำเนินบทบาทของพระสงฆ์ปัจจุบันค่อนข้างจะผิดเพี้ยนไปจากพระธรรมวินัย ด้วยปัจจัยหลายประการ เข้าขั้นขัดแย้งกับพระธรรมวินัยไปเลย เช่น เป็นหมอดู ทรงเจ้า หรือแม้แต่การส่งเสริมเรื่องเครื่องรางของขลังและพิธีกรรม

ที่ไม่ก่ออุกตาสัมมาทิฏฐิอื่น ๆ ก็ถือว่าขัดแย้งต่อพระธรรมวินัย ถึงแม้ว่าการดำเนินบทบาทในอุดมคติของพระสงฆ์ไทยปัจจุบันบางอย่างจะขัดต่อพระธรรมวินัย แต่กลับได้รับการยอมรับนับถือจากสังคมไทย เนื่องจากไปตรงกับค่านิยม ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของคนในสังคมไทย จนกลายเป็นบทบาทของพระสงฆ์ในอุดมคติใหม่ในที่สุด

2. บทบาทที่บุคคลเข้าใจ

ผลของการศึกษาพบว่า บทบาทที่บุคคลเข้าใจนี้ถือเป็นภาพลักษณ์ของพระสงฆ์และอยู่ในความคาดหวังของคนในสังคม สามารถแบ่งออกเป็น 5 ด้าน คือ

2.1 ฐานะเป็นศูนย์กลางความเชื่อและความศรัทธาของประชาชน พระสงฆ์จะต้องมีความประพฤติตนที่ถูกต้องดีงาม สำรวมในพระธรรมวินัย เหมาะสมแก่ความเป็นสมณะ บทบาทของพระสงฆ์ต้องไม่เป็นโลกวิฆะและไม่ขัดแย้งต่อพระธรรมวินัย เป็นที่ยอมรับของสังคม

2.2 ฐานะที่พึ่งทางจิตวิญญาณและสติปัญญา ถ้าพระสงฆ์สามารถดำรงบทบาทสองประการได้ คือ เป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน ยกกระดับความคิดและจิตใจให้สูงขึ้น พัฒนาคนสู่ความเป็นมนุษย์ ในขณะเดียวกันก็ปลูกสัมมาทิฏฐิให้แก่ประชาชนผ่านสื่อที่ทันสมัย

2.3 ด้านการเผยแผ่ พระสงฆ์ต้องเป็นผู้นำด้านการรู้เท่าทันตนและปรากฏการณ์ของสังคม เพราะยุคปัจจุบันสิ่งเร้าที่เป็นอันตรายต่อจิตใจเข้าใกล้ประชาชนและสามารถครอบงำจิตใจได้ง่ายมีเป็นจำนวนมาก บทบาทสำคัญของพระสงฆ์ในยุคนี้ คือ พระสงฆ์จะต้องเป็นผู้นำเพื่อปลูกปัญญาหรือการตื่นรู้สำหรับชาวพุทธ เช่น โลกสังคมออนไลน์ มีเรื่องที่เป็น “มั่วสวาท” อยู่มาก พระสงฆ์ควรจะรู้เท่าทันในการใช้สื่อเหล่านี้เป็นอันดับแรก และสอนประชาชนให้รู้เท่าทันสื่อเหล่านี้ โดยใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นเครื่องมือ ถือว่า หนามตำเอาหนามบ่ง กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคนี้ไม่ได้อยู่บนธรรมมาสน์และสถานีวิฑูรย์เท่านั้น พระสงฆ์ต้องปรับตัวนำสื่อทางปัญญาเผยแผ่ในสื่อต่าง ๆ ที่เข้าถึงประชาชน ทั้งนี้ รวมทั้ง application ที่ทันสมัย น่าสนใจ และเข้าถึงประชาชนด้วย

2.4 การอนุเคราะห์สงเคราะห์ประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ ที่ดำเนินการมีองค์ความรู้ที่แท้จริงเป็นฐานดำเนินการ เช่น รักษาโรคโดยใช้สมุนไพร เยียวยาผู้ติดยาเสพติด บทบาทลักษณะนี้ อาจจะไม่ใช่บทบาทโดยตรงของพระสงฆ์ แต่ก็ถือว่าเป็นบทบาทที่ยอมรับได้ และควรที่พระสงฆ์จะดำเนินการ แต่บทบาทใดที่พระสงฆ์ขัดแย้งต่อพระธรรมวินัย ทำให้ประชาชนมีศรัทธาเสื่อมถอย ห่างไกลจากกระแสแห่งปัญญาที่แท้จริง บทบาทเช่นนี้ ไม่ควรให้ดำเนินการและไม่ควรเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป เช่น พระสงฆ์ตั้งตนเป็นหมอดู เป็นหมอมหร

2.5 การเป็นผู้นำด้านการพัฒนาชุมชน โดยอาศัยจุดแข็งของพระสงฆ์ไทยที่มีภาพลักษณ์โดดเด่นเรื่องความเป็นผู้นำการรักษาสืบต่อวัฒนธรรมประเพณีไทย อาจจะนำมา

บูรณาการกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา เป็นตัวนำในการสร้างกิจกรรมพัฒนาชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ได้ด้วย

3. บทบาทที่แสดงออกจริง

จากการศึกษาข้อมูลเชิงลึกในพื้นที่วิจัยคือ เขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 10 ทั้ง 6 จังหวัด ประกอบด้วยจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ นครพนม ยโสธร มุกดาหาร และอำนาจเจริญ พบว่า บทบาทที่แสดงออกจริงของพระสงฆ์ไทย ซึ่งผู้เขียนนำมาสรุปอธิบายเป็น 3 หัวข้อหลัก คือ บทบาทที่แสดงออกจริงภายใต้กรอบของบทบาทในอุดมคติ บทบาทที่แสดงออกจริงภายใต้บทบาทที่บุคคลเข้าใจ และบทบาทที่แสดงออกจริงตามนโยบายทางบ้านเมือง ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2561 มีอธิบายดังนี้

3.1 บทบาทที่แสดงออกจริงภายใต้กรอบของบทบาทในอุดมคติ ซึ่งมีพุทธจริยาและพระธรรมวินัยเป็นกรอบ พบว่า พระสงฆ์ยังคงดำเนินบทบาทไปตามรูปแบบที่พระพุทธเจ้าวางไว้เป็นพุทธอาณัติ แต่จะมีบางส่วนที่นำไปใช้ในทางที่ผิดเพี้ยนไปจากเจตนารมณ์เดิมของพระพุทธเจ้า เนื่องจากสภาพสังคม ความเชื่อ ค่านิยมที่เปลี่ยนไป ทำให้กลายเป็นบทบาทของพระสงฆ์ในอุดมคติใหม่ ที่ได้รับการยอมรับจากสังคมเป็นวงกว้าง เนื่องจากไปตรงกับค่านิยม ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของคนในสังคมไทย แม้จะขัดต่อพระธรรมวินัยก็ตาม เช่น การดูฤกษ์ยาม การสะเดาะเคราะห์ หรือแม้แต่การส่งเสริมเรื่องเครื่องรางของขลังและพิธีกรรมที่ไม่เกื้อกูลต่อสัมมาทิฐิอื่น

3.2 บทบาทที่แสดงออกจริงภายใต้บทบาทที่บุคคลเข้าใจ พระสงฆ์จะต้องยึดกรอบของพระธรรมวินัยเป็นหลัก และสามารถบูรณาการให้สอดคล้องกับยุคสมัย โดยอาศัยการตีความและมีการสังคายนาเพื่อรับรองมติ พระสงฆ์จะต้องดำรงบทบาทในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณและสติปัญญา พระสงฆ์ต้องทันสมัยรู้เท่าทันว่าประชาชนมีข้อข้องใจอะไร เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ ความยากจน รวมทั้งสิ่งเร้าทางกิเลสมากมายที่มีอิทธิพลต่อจิตใจประชาชน พระสงฆ์จำเป็นต้องรับรู้ปัญหาผ่านสื่อต่าง ๆ แต่พระสงฆ์ต้องรู้เท่าทันสิ่งเหล่านี้ เพื่อใช้เป็นองค์ประกอบในการถ่ายทอดปัญหาสู่ประชาชน พระสงฆ์ต้องมีบทบาทในการสงเคราะห์ชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นที่ยอมรับของสังคม และไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย

3.3 บทบาทที่แสดงออกจริงตามนโยบายทางบ้านเมือง ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2561 พระสงฆ์กลุ่มที่มีบทบาทอย่างชัดเจนคือ พระสังฆาธิการ ซึ่งมีภาระหน้าที่จะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมกับสังคมตามภาระกิจหลัก การบริหารกิจการคณะสงฆ์ 6 ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2545) ซึ่งถือเป็นพันธกิจของพระสังฆาธิการที่กำหนดโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ การดำเนินบทบาทของคณะสงฆ์ภาค 10 ตามกรอบของภารกิจหลัก 6 ด้าน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ถือว่าเป็นจุดเด่น เพราะส่งผลด้านบวก

ต่อสังคม ในฐานะที่เป็นแบบอย่างแก่สังคม ซึ่งบทบาทที่สำคัญที่สุดคือ ด้านการศึกษาและศึกษาสงเคราะห์ คณะสงฆ์มีบทบาทในการจัดการเรียนการสอน หรือส่งเสริมการศึกษาในรูปแบบ ต่าง ๆ ถือเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่อยู่โอกาสทางการศึกษาได้เล่าเรียน ซึ่งถือได้ว่าในปัจจุบันคณะสงฆ์ได้สร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าให้กับสังคมเป็นจำนวนมาก ส่วนการดำเนินบทบาทของคณะสงฆ์ภาค 10 ยังมีหลายส่วนที่ไม่ก่อให้เกิดผลต่อสังคมเท่าที่ควรนัก ซึ่งส่วนใหญ่ออกมาในรูปแบบวิธีการมากกว่าการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดผลได้จริง เป็นลักษณะบทบาทเชิงสัญลักษณ์มากกว่าการเข้าไปพัฒนาจิตใจ อีกทั้งการดำเนินบทบาทของพระสงฆ์ในยุคปัจจุบันภายใต้เทคโนโลยีสมัยใหม่ก็ส่งผลต่อภาพลักษณ์พระสงฆ์ทั้งแง่บวกและแง่ลบ พระสงฆ์จึงต้องให้ความสำคัญและใส่ใจในรายละเอียดให้มากขึ้น การก่อสร้างถาวรวัตถุที่ใหญ่โตและวิจิตรเกินความจำเป็นก็ถือเป็นบทบาทด้านลบ เช่นเดียวกับการเข้าไปมีบทบาททางการเมืองและความประพฤติด้านอื่น ๆ ที่ไม่เหมาะสมกับสมณสาธูป

ซึ่งบทบาทนี้จะถูกนำมาพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาของสังคมแต่ละพื้นที่ ต้นทุนของวัด ความถนัดและทัศนคติพระสงฆ์ของผู้ดำเนินบทบาท โดยอาศัยแนวทางการดำเนินบทบาทจากกรอบที่เรียกว่า กิจการคณะสงฆ์ ซึ่งมีความสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งและการดำรงอยู่อย่างมั่นคงของพุทธศาสนา คณะสงฆ์ถือเป็นตัวแทนหรือเป็นสาวกขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระบรมศาสดาของพุทธศาสนิกชน ซึ่งทำหน้าที่ในการปฏิบัติภารกิจเผยแผ่สืบสาน และถ่ายทอดพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้บัญญัติไว้ เพื่อให้ผู้ที่นับถือพุทธศาสนาได้นำพระธรรมคำสอนไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม การเผยแผ่สืบสานและถ่ายทอดพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถือเป็นการกิจสำคัญที่คณะสงฆ์จะต้องปฏิบัติตนนอกจากนั้นแล้วการปฏิบัติและการดำรงชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ตามพระธรรมวินัย จะเป็นการสร้างศรัทธาความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นแก่พุทธศาสนิกชนและเป็นแรงจูงใจให้พุทธศาสนิกชนสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข (กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2540)

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์ไทย

จากการศึกษา พบว่าปัจจัยที่มีผลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์ไทยสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก มีรายละเอียด ดังนี้

1. ปัจจัยภายใน อันได้แก่ สถาบันสงฆ์ สถาบันการปกครองคณะสงฆ์ไทยให้ความสำคัญกับบทบาทในฐานะของความเป็นพุทธศาสนาเพื่อสังคมมากขึ้น จึงมุ่งเน้นการดำเนินบทบาทต่อสังคมเป็นหลัก ทำให้บทบาทเพื่อการขัดเกลาพัฒนาตนเองของพระสงฆ์สู่เป้าหมายที่เป็นอุดมคติสูงสุดของพุทธศาสนาย่อยถ่วงลง มีการยึดติดกับความสะอาดสบายทางกาย เน้นวัตถุนิยมสร้างโบสถ์ วิหาร สถานปฏิบัติธรรม เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้มาบำเพ็ญบุญในรูปแบบต่าง ๆ และการกำหนดนโยบายการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้มีความ

สอดคล้องกับยุคสมัยและยุทธศาสตร์ชาติขององค์กรสงฆ์ ถือเป็นปัจจัยภายในที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์ไทย

2. ปัจจัยภายนอก อันได้แก่ นโยบายภาครัฐ และสังคมโลกาภิวัตน์ เนื่องจากพระสงฆ์ นอกจากจะมีพระธรรมวินัยเป็นหลักในการประพฤติตนแล้ว พระสงฆ์ยังมีสถานะเป็นพลเมืองของประเทศที่ต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง และนโยบายของรัฐ บทบาทของพระสงฆ์ในแต่ละรัฐหรือประเทศจึงมีความแตกต่างกัน เช่นพระสงฆ์ในบางประเทศอาจสามารถมีบทบาททางการเมืองได้อย่างเสรี ในขณะที่บางประเทศไม่สามารถทำได้ นี่เป็นหนึ่งตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่าการคล้อยตามรัฐเป็นปัจจัยสำคัญที่มีส่วนในการกำหนดบทบาทของพระสงฆ์ในรัฐนั้น ๆ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์ไทยจึงเป็นไปตามปัจจัยด้านการคล้อยตามรัฐ ผ่านกฎหมายบ้านเมือง และนโยบายของรัฐ รวมไปถึงกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ประกาศของมหาเถรสมาคม ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายปกครองคณะสงฆ์ไทย

ส่วนปัจจัยด้านสังคมโลกาภิวัตน์ ยุคสมัยและสภาพสังคมทำให้สิ่งแวดล้อมและสภาพสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยธรรมชาติของมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความสามารถในการคิด มีสติในการพิจารณา เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้มนุษย์ในสังคมมีการปรับตัวพฤติกรรมของตัวเองให้เปลี่ยนไปตามความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี วัฒนธรรม ในแต่ละสภาพสังคมและยุคสมัย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นการปรับตัวของมนุษย์ให้สามารถดำรงอยู่ การปรับตัวเป็นผลของความพยายามของบุคคลที่ปรับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ตน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านบุคลิกภาพ ด้านความต้องการ หรือด้านอารมณ์ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่บุคคลนั้นอยู่ (Coleman E., 1981) การเปลี่ยนแปลงของสังคมในมุมมองของพุทธศาสนา มีหลักคำสอนที่ว่าธรรมชาติของสรรพสิ่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นมนุษย์และเป็นส่วนหนึ่งในสังคม ก็อยู่ภายใต้กฎความเปลี่ยนแปลงนี้เช่นเดียวกัน เมื่อสิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงไป การปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสังคมของพระสงฆ์จึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ส่งผลให้พระสงฆ์ต้องปรับรูปแบบบทบาททางสังคมให้มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม เพื่อให้การเผยแผ่ธรรมเข้าถึงประชาชน สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน ให้พุทธศาสนาดำรงอยู่ต่อไปได้ พระสงฆ์จำเป็นจะต้องมีการปรับตัว พิธีการ วิธีการหรือบทบาทให้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของสังคม และยุคสมัยที่เปลี่ยนไปเพื่อให้ทันกับสถานการณ์และความคาดหวังของคนในสังคม

ดังนั้น การดำเนินบทบาทของพระสงฆ์ภายใต้การเปลี่ยนแปลงนี้อาจก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับพระธรรมวินัย และปัญหาการยอมรับของสังคม เนื่องจากทัศนคติของคนในสังคมส่วนหนึ่งยังติดอยู่ในภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในอุดมคติที่มีสภาพทางสังคมแตกต่างจากในปัจจุบัน

แนวโน้มบทบาทของพระสงฆ์ไทยในอนาคต

จากการศึกษาแนวคิดต่าง ๆ ข้างต้น ทำให้มองเห็นถึงแนวโน้มบทบาทของพระสงฆ์ไทยในอนาคต จะมี 3 ลักษณะดังนี้ 1) ยึดตามพระธรรมวินัย พระสงฆ์ไทยเป็นฝ่ายเถรวาทไม่ว่าจะยุคสมัยใดพระสงฆ์ไทยยังต้องยึดพระธรรมวินัยเป็นหลัก อีกทั้งโลกปัจจุบันและอนาคตเป็นโลกแห่งเทคโนโลยี ข่าวสารส่งถึงกันได้อย่างรวดเร็ว ทำให้การดำเนินบทบาทของพระสงฆ์ในอนาคตต้องเป็นไปด้วยความระมัดระวังปัญหาความสับสนเสี่ยงต่อโลกวัชระ จึงต้องยึดพระธรรมวินัยเป็นหลัก 2) อนุวัตตามยุคสมัย การเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยและสังคม ส่งผลให้ต้องอนุวัตไปตามยุคสมัยและสภาพสังคม ถึงแม้ว่าจะมีการยึดตามพระธรรมวินัยก็ตาม แต่พระสงฆ์ไทยต้องปรับตัว ปรับรูปแบบบทบาททางสังคมให้มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการและความคาดหวังของสังคม เพื่อให้การเผยแผ่ธรรมเข้าถึงประชาชน สอดคล้องกับสังคมแต่ละยุค ให้พุทธศาสนาดำรงอยู่ต่อไปได้ 3) เป็นไปตามนโยบายของรัฐ พระสงฆ์ไทยภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎหมายบ้านเมือง และนโยบายของรัฐผ่านกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ประกาศของมหาเถรสมาคม มีฐานะเป็นทั้งพลเมืองและองค์กรทางสังคม ที่เป็นกลไกในการพัฒนามนุษย์และสังคม พระสงฆ์จึงต้องดำเนินบทบาทให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่วางไว้เป็นยุทธศาสตร์ชาติในแต่ละยุค แนวโน้มบทบาทของพระสงฆ์ไทยในอนาคตจึงมีนโยบายของรัฐเป็นตัวกำหนดที่สำคัญประการหนึ่ง

จากแนวโน้มของพระสงฆ์ไทยในอนาคต เราจะเห็นความขัดแย้งกันเองของบทบาทพระสงฆ์ ที่จะต้องดำเนินไปภายใต้พลวัตทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การยึดพระธรรมวินัย แม้ว่าจะเป็นสิ่งที่การันตีสถานะของพระสงฆ์ว่า เป็นนักบวชและมีเพศต่างจากคฤหัสถ์ ปฏิบัติตามคำสอนของพระศาสดาเพื่อความหลุดพ้นในที่สุด แต่พระธรรมวินัยก็เป็นสิ่งที่บัญญัติมาแล้วในอดีต ซึ่งหากพิจารณาถึงความไม่เท่าทันปัจจุบันของพระธรรมวินัย ก็นับว่าเป็นผลเสียมากกว่าผลดีสำหรับการดำรงอยู่ของพระสงฆ์ ในอดีตครั้งที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ นอกจากที่พระองค์จะทรงบัญญัติพระวินัยแล้วก็ทรงมีการแก้พระวินัยบางประการหรือที่เรียกว่า อนุบัญญัติ เพื่อความอยู่ง่ายของพระสงฆ์ ก็นับว่าเป็นการปลดปล่อยความกังวลของพระสงฆ์ในการดำเนินบทบาทท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน ได้มีการสังคายนาพระธรรมวินัย พระสงฆ์ก็ยึดถือสืบ ๆ ต่อกันมา โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขอีก โดยเฉพาะพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาท แม้ในทางพฤตินัยจะมีการย่อหย่อนลงของคณะสงฆ์แต่การจะเพิกถอนหรือแก้ไขพระธรรมวินัยก็เป็นเรื่องที่ยอมรับได้ยาก จะเห็นได้จากการการแตกแยกของคณะสงฆ์เป็นฝ่ายมหาสังฆิกะกับเถรวาทหลังการสังคายนาครั้งที่ 2 เพราะมีการแก้ไขพระธรรมวินัยเป็นเหตุ (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550) ทำให้แตกแยกเป็นนิกายต่าง ๆ ในพุทธศาสนา ซึ่งในบางครั้งลูกหลานจนเป็นปัญหาการเหยียดนิกายและต่อสู้กันระหว่างนิกายก็มีการยึดพระธรรมวินัยและการแก้ไขนับว่าเป็นเรื่องใหญ่ที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในคณะสงฆ์ เพราะไม่มีบุคคลที่ชี้ขาดพระธรรมวินัย แม้จะมีการ

ประชุมสงฆ์แต่ก็ไม่ใช่ว่าความเห็นของคณะสงฆ์ทั้งสังฆมณฑล จะเห็นไปในทิศทางเดียวกันจึงทำให้เกิดความขัดแย้งภายในดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น

นอกจากนี้การยึดพระธรรมวินัยโดยไม่เปลี่ยนแปลงตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของพระสงฆ์ แม้จะมีความถูกต้องในทางปฏิบัติและบทบาทที่บัญญัติไว้ในพระธรรมวินัย แต่ก็มีปัญหาของความไม่สอดคล้องต่อกาลสมัยและทำให้เกิดความเสียหายอย่างมาก ดังเช่นการสูญเสียของพระภิกษุณีในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ด้วยบทบัญญัติที่เคร่งครัดและไม่มีการเปลี่ยนแปลงฝ่ายเถรวาททำให้การสืบต่อของพระภิกษุณีขาดสูญ นับว่าเป็นการสูญเสียพุทธบริษัทในพระพุทธศาสนา เพราะการไม่อนุวัตตามยุคสมัย ปัญหาดังกล่าวมานี้เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของบทบาทพระสงฆ์ ไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อม ความขัดแย้งของพระธรรมวินัยกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อบทบาทของพระสงฆ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน รวมถึงแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย

ผลกระทบจากพระธรรมวินัยนับว่าเป็นปัจจัยภายในที่ทำให้บทบาทของพระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนปัจจัยภายนอกอย่างเช่น กฎหมายหรือนโยบายของรัฐ รวมถึงภูมิประเทศของรัฐนั้น ๆ ด้วย ก็เป็นตัวกำหนดบทบาทของพระสงฆ์ พระสงฆ์แม้จะมีสถานะในการเป็นนักบวชแต่ภายใต้กฎหมายของรัฐพระสงฆ์ก็คือพลเมืองที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมาย เพื่อความมีเสถียรภาพในการปกครองสังคมของรัฐ ในบางครั้ง ความไม่สอดคล้องของข้อบังคับของรัฐกับพระธรรมวินัยที่พระสงฆ์ยึดถืออยู่ ก็สร้างความลำบากใจในแก่คณะสงฆ์ เช่น การปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ เป็นต้น ตามพระธรรมวินัยพระสงฆ์ใช้ระบบปกครองแบบอาวสุ คือ การเคารพพระภิกษุผู้บวชก่อน หลังจากมีการปฏิรูปการปกครองเช่นในปัจจุบัน พระสงฆ์จำเป็นต้องมีระบบการปกครองแบ่งเป็นตำแหน่งต่าง ๆ ลดหลั่นกันลงมา ซึ่งตำแหน่งดังกล่าวไม่ได้การคัดเลือกผู้ดำรงตำแหน่งโดยระบบอาวสุ แต่คัดจากความรู้ความสามารถเป็นหลัก ทำให้ผู้มีอายุพรรษาน้อยสามารถปกครองผู้มีอายุพรรษามากได้ การตีเตียนกันตามพระธรรมวินัยจึงทำได้ยากขึ้น ซึ่งอาจมีเหตุผลมาจากความเกรงใจ ด้วยฐานะและสถานะมีความไม่สอดคล้องกัน ปัญหาที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยต่อการปรับเปลี่ยนบทบาทของพระสงฆ์ทั้งสิ้น หากเราพิจารณาปัญหาดังกล่าวจะเห็นความขัดแย้งในตัวเองของบทบาทพระสงฆ์ ที่หากทำตามพระวินัยก็จะดีในทิศทางของพระสงฆ์ในอุดมคติซึ่งไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม หรือหากตอบรับและเปลี่ยนแปลงไปตามสังคมก็จะถูกรหาและถูกวิจารณ์ในทางไม่เหมาะสมต่อสมณะเพศได้

แต่ทั้งนี้การปรับเปลี่ยนบทบาทไปตามยุคสมัยและบริบททางสังคมของพระสงฆ์นั้น แม้จะต้องพบกับปัญหาความไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย ในพระไตรปิฎกปรากฏหลักธรรมที่เป็นเครื่องมือการตีความที่พระพุทธเจ้าทรงประทานเป็นเครื่องพิจารณาตัดสินการกระทำที่ไม่เหมาะสมบางอย่างที่อยู่นอกเหนือสิกขาบท ซึ่งเรียกว่า มหาปเทศ 4 คือ 1) สิ่งใดที่มีได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร หากเข้ากันได้กับสิ่งที่ไม่ควร (อกัปปิยะ) ขัดกันกับสิ่งที่ควร (กัปปิยะ) สิ่งนั้นไม่ควร

2) สิ่งใดที่มีได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร หากเข้ากันได้กับสิ่งที่ควร ขัดกันกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร
 3) สิ่งใดที่มีได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควร หากเข้ากันได้กับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกันกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่
 ควร 4) สิ่งใดที่มีได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควร หากเข้ากันได้กับสิ่งที่ควร ขัดกันกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้น
 ควร (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนั้น เมื่อมีปัญหาบทบาทของพระสงฆ์ขัดแย้ง
 หรือไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย ก็สามารถนำหลักมหาปเทศนี้มาใช้เป็นเกณฑ์พิจารณา
 ตัดสินได้

ตัวอย่างการนำหลักมหาปเทศ 4 มาใช้ในสมัยพุทธกาลมีปรากฏในพระไตรปิฎกหลาย
 คราวด้วยกัน เช่น เรื่องสิกขาบทที่ห้ามภิกษุอาบน้ำก่อนถึงเดือน แต่ต่อมาก็มีอนุบัญญัติที่
 อนุญาตการอาบน้ำในกรณีต่าง ๆ เป็นต้นว่า กรณีในคราวร้อน ในคราวกระวนกระวาย คราว
 เจ็บไข้ คราวทำการงาน คราวไปทางไกล คราวฝนมากกับพายุฤดู และกาลสมัยที่เปลี่ยนไป ภิกษุ
 สามารถอาบน้ำได้ไม่เป็นอาบัติ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หรือในเรื่องการใช้เภสัช
 การห้ามใส่รองเท้า การห้ามการดื่ม การห้ามกักตุนอาหาร ซึ่งอยู่ในขอบข่ายของกัปปิยะและ
 อกัปปิยะ ที่ทรงห้ามและมีอนุบัญญัติทรงอนุญาตในแต่ละกรณีที่มีบริบทแตกต่างกัน รวมไปถึง
 พิธีการบวชในพื้นที่แตกต่างกันก็ทรงอนุญาตจำนวนภิกษุที่ทำพิธีบวชให้กุลบุตรได้ต่างกัน

จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้ามีการอนุโลมการบังคับใช้พระวินัยเป็นกรณีไป
 โดยพิจารณาจากความจำเป็นที่เกิดขึ้นในคราวต่าง ๆ ที่มีบริบทแวดล้อมต่างกัน การห้ามหรือ
 การอนุญาตจึงมีขึ้นในลักษณะของการพิจารณาจากว่าสิ่งนั้นหรือการกระทำนั้น เป็นไปเพื่อ
 ประโยชน์หรือไม่ โดยถือเอาผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นเป็นที่ตั้งว่าจะทำให้เกิดคุณหรือโทษต่อสังคม
 สังคมมากกว่ากัน ดังนั้นการตัดสินถึงความเหมาะสมในการดำเนินบทบาทของพระสงฆ์ใน
 ยุคสมัยและสังคมที่แตกต่างกัน จึงสามารถนำเอาหลักการนี้มาเป็นเกณฑ์พิจารณาถึงความ
 เหมาะสมระหว่างพระธรรมวินัยกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม จะเกิดคุณหรือโทษ แก่ตนเอง
 สังคม และพุทธศาสนา หรือไม่

ถึงอย่างไรก็ตามถึงแม้พระธรรมวินัยจะอนุญาตให้พระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลง
 พระธรรมวินัย เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยใช้หลักพิจารณาตัดสินการ
 กระทำที่เรียกว่า มหาปเทศ 4 ดังกล่าวมานี้ก็ตาม แต่การจะชี้ขาดลงไปเลยว่าให้มีการ
 เปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยข้อนี้หรืออนุญาตให้พระสงฆ์ปฏิบัติอย่างนี้ ก็เป็นเรื่องยากและมักถูก
 มองว่าไม่สมควร ดังนั้น บทบาทพระสงฆ์จึงเป็นเพียงการปฏิบัติในทางพหุัตถนัยเท่านั้น ไม่ใช่การ
 ปฏิบัติในทางนิตินัย เราจึงมักพบเห็นการปฏิบัติของพระสงฆ์ที่มีความแตกต่างกันออกไปแม้ว่า
 จะอยู่ภายใต้พระธรรมวินัยเดียวกัน แต่บทบาทของพระสงฆ์ทั้งนั้นก็เป็นตามแต่บริบทของสังคม
 เพราะไม่มีผู้ใดสามารถชี้ขาดในทางพระวินัย แม้พระธรรมวินัยจะอนุญาตให้คณะสงฆ์ประชุม
 กันเพื่อลงความเห็น แต่การยอมรับและความน่าเชื่อถือได้หรือไม่นั้นจะเป็นปัญหาให้เกิดการ
 วิจารณ์ถึงความเหมาะสมตามมา หรือถ้าหากมีการกระทำได้จริง ก็อาจมีการเรียกร้องข้ออื่น ๆ
 ตามมา

บทบาทที่พึงประสงค์ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันและอนาคต

การดำเนินบทบาทของพระสงฆ์ ที่ถือได้ว่าเป็นบทบาทที่พึงประสงค์ทั้งในปัจจุบันและอนาคตนั้น ผู้เขียนได้ยึดจากผลของการสัมภาษณ์ความคิดเห็นเป็นของประชาชน พบว่า ในปัจจุบันและอนาคตสังคมยังมีความคาดหวังหรือความประสงค์ว่า พระสงฆ์ควรเข้าไปมีบทบาทต่อสังคมใน 2 สถานะ คือ เป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณ และผู้นำในการสงเคราะห์ชุมชน เพียงแต่ว่า พระสงฆ์จะต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับยุคสมัยและสภาพสังคม มีรายละเอียดดังนี้

1. บทบาทของพระสงฆ์จะต้องดำรงบทบาทในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณและสติปัญญา พระสงฆ์ที่จะดำเนินบทบาทได้ดีคือพระสงฆ์ที่ปฏิบัติได้ถูกต้องและเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับพุทธศาสนิกชน โดยจะต้องยึดกรอบของพระธรรมวินัยเป็นหลัก และสามารถบูรณาการให้สอดคล้องกับยุคสมัย อาศัยการตีความและมีการสังคายนาเพื่อรับรองมติ พระสงฆ์ต้องมีความทันสมัยแต่รู้เท่าทันปัญหาทางสังคมที่มีความสลับซับซ้อนขึ้นผ่านสื่อต่าง ๆ เพื่อใช้ประกอบในการถ่ายทอดปัญหาสู่ประชาชน พระสงฆ์ควรมีการเรียนรู้ในศาสตร์สมัยใหม่เพื่อให้รู้เท่าทันโลก ทันยุคทันสมัยที่เปลี่ยนไป เพื่อการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์รูปแบบวิธีการในการอบรมสั่งสอน นำพระธรรมวินัย และพุทธจริยา มาบูรณาการให้เข้ากับยุคสมัยในปัจจุบัน จะทำให้ประชาชนได้เข้าถึงหลักธรรมได้อย่างชัดเจน

2. พระสงฆ์ต้องมีบทบาทในการสงเคราะห์ชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นที่ยอมรับของสังคม และไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย รวมถึงบทบาทการเป็นผู้นำด้านการพัฒนาชุมชน โดยอาศัยจุดแข็งของพระสงฆ์ไทยที่มีภาพลักษณ์โดดเด่นเรื่องการเป็นผู้นำการรักษาสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีไทย อาจจะนำมาบูรณากับหลักธรรมทางพุทธศาสนา เป็นตัวนำในการสร้างกิจกรรมพัฒนาชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ได้ด้วย

สรุป

บทบาทของพระสงฆ์ไทยถูกกำหนดขึ้นภายใต้กรอบของพระธรรมวินัย ความคาดหวังจากสังคม กฎหมายบ้านเมืองและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ประกอบด้วย 1) บทบาทในอุดมคติเป็นบทบาทหลักตามพระธรรมวินัยที่พระสงฆ์ต้องปฏิบัติต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมโดยรวม 2) บทบาทที่บุคคลเข้าใจ เป็นบทบาทที่เป็นภาพลักษณ์ของพระสงฆ์และอยู่ในความคาดหวังของคนในสังคม ประกอบด้วยบทบาทในฐานะเป็นต้นแบบของสังคมในแง่ของเป็นผู้มีความประพฤติที่ดีงาม ในฐานะเป็นที่พึ่งทางจิตใจ ในฐานะนักสังคมสงเคราะห์ ในฐานะนักการศึกษา และในฐานะนักพัฒนาสังคม 3) บทบาทที่แสดงออกจริง เป็นการดำเนินบทบาทไปตามนโยบายของรัฐ ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งบทบาทนี้จะถูกนำมาพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาของสังคมแต่ละพื้นที่ ต้นทุนของวัด ความถนัดและทัศนคติพระสงฆ์ของผู้ดำเนินบทบาท

การเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์ไทย เกิดจากปัจจัยทางสังคม 3 ประการ คือ ยุคสมัย สภาพสังคม และการคล้อยตามรัฐ บทบาทของพระสงฆ์ไทยในอนาคตจึงมีแนวโน้มเป็นไปใน 3 ลักษณะ คือ 1) บทบาทพระสงฆ์ไทยในอนาคตต้องยึดตามพระธรรมวินัยเป็นหลัก รมั้ดระวังปัญหาความสุม่เสี่ยงต่อโลกวัชชะ เพราะความเจริญทางเทคโนโลยีทำให้ผู้คนเข้าถึงข่าวสารได้รวดเร็ว 2) บทบาทของพระสงฆ์ไทยในอนาคตจะต้องอนวั้ดตามยุคสมัยและสภาพสังคม เพื่อให้การเผยแผ่ธรรมเข้าถึงประชาชน เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการและความคาดหวังของสังคม 3) บทบาทของพระสงฆ์ไทยในอนาคตจะต้องเป็นไปตามนโยบายของรัฐ สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นองค์กรทางสังคมที่เป็นกลไกในการพัฒนามนุษย์และสังคม ส่วนบทบาทที่พึงประสงค์ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันและอนาคต สังคมยังมีความคาดหวังหรือความประสงค์ว่า พระสงฆ์ควรเข้าไปมีบทบาทต่อสังคมใน 2 สถานะ คือ เป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณ และผู้นำในการสงเคราะห์ชุมชน เพียงแต่ว่าพระสงฆ์จะต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับยุคสมัยและสภาพสังคมนั่นเอง ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พระสงฆ์เป็นเครื่องมือและปฏิบัติตามนโยบายของรัฐมาโดยตลอด ดังนั้น บทบาทพระสงฆ์ในอนาคตนอกจากสนองนโยบายของรัฐแล้ว ควรจะต้องปรับให้สอดคล้องกับโลกสมัยใหม่ ที่เกื้อหนุนและค้ำึงถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้มากขึ้น ซึ่งจะนำพาพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม

เอกสารอ้างอิง

- กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2540). คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบและคำสั่งของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2550). ประวัติพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จิริยา จิตฺพร. (2554). บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน : กรณีศึกษาบทบาทและหน้าที่ของ พระมหาไพเราะ จิตฺสีโล, ดร. (กฤษณา). ใน วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จำนง อติวัฒน์สิทธิ์. (2548). สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2548). การเผยแผ่เชิงรุก. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2536). สถานการณ์พระพุทธศาสนาพลิกหายนะเป็นพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.

- พระไพศาล วิสาโล. (2555). ทางธรรม พุทธศาสนากลางกระแสโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร: โพสท์บุ๊กส์.
- พระมหาสุภา อุทโท. (2541). บทบาทของพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า (2541-2560). ใน วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชุมชน. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2551). ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2545). กฎมหาเถรสมาคม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- อนันต์ วิริยะพินิจ. (2529). บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยศึกษา.
- Cohen & Orbuch. (1990). Introduction to Sociology. Singapore: Mc Graw-Hill.
- Coleman E. (1981). The developmental stages of the coming out process. Journal of Homosexuality, 7(1), 19-32.
- Sarbin T.R. (1975). Role Theory Handbook of Psychology. New York: Addison Wesley Publishing Company.